

УДК 911.373:436 (477.41)

Н.А. Козловська

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ СТОЛИЧНОГО МІСТА

Н.А. Козловская

РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ В КОНТЕКСТЕ ВЛИЯНИЯ СТОЛИЧНОГО ГОРОДА

Институт географии Национальной академии наук Украины, Киев

Выявлены факторы развития сельского хозяйства Киевской области в зоне влияния города Киев. Дан анализ структуры и специализации сельскохозяйственного производства, определены его территориальные различия. Обоснованы основные направления совершенствования сельского хозяйства в сельской местности с учетом потребностей столицы.

Ключевые слова: сельское хозяйство; зона влияния столицы; сельская местность; логистика; растениеводство; животноводство; Киевская область.

N. Kozlovska

KYIV REGION AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF THE CAPITAL CITY IMPACT

Institute of Geography of the Ukraine National Academy of Sciences, Kyiv

The factors of Kyiv region agricultural development within the city of Kyiv influence zone have been revealed. The analysis of the agricultural production structure and specialization as well as its territorial differences have been presented. The main directions of agriculture improvement in rural areas to meet the needs of the capital have been justified.

Keywords: agriculture; zone of influence of the capital; countryside; logistics; crop; animal breeding.

Актуальність теми дослідження

Розвиток сільського господарства Київської області перебуває під значним впливом столичного міста. Велика концентрація міського населення із масовим споживчим попитом на сільськогосподарську продукцію стимулює розвиток АПК, у тому числі сільське господарство. Райони навколо Києва мають більші можливості щодо отримання інвестицій та використання інноваційних проєктів.

Сільське господарство області зазнало істотних змін у процесі його реформування: відбулося перетворення його структури, спеціалізації, форм організації виробництва, змінюється попит на сільськогосподарську продукцію, зростають вимоги до її якості, асортименту, виникають економічні та екологічні проблеми у зв'язку зі збільшенням виробництва високоефективних, однак ґрунто-вистаєжливих культур тощо. Важливим також є формування інфраструктури ринку і цінового механізму. Ці процеси потребують постійного відстеження й аналізу, тому тема статті є важливою та актуальною.

Стан вивчення питання

Дослідженню теоретико-методологічних питань розвитку АПК, у т.ч. сільського господарства, з позицій потреб великого міста, оцінки ресурсного потенціалу сільського господарства, форм організації виробництва присвячено праці відомих вітчизняних вчених-аграрників – О.М. Бородіної, Л.В. Молдаван, О.Л. Попової, І.В. Прокопи, П.Т. Саблука, В.М. Трегобчука, Л.О. Шепотько, В.В. Юрчишина та інших. У їхніх працях

розглядаються економічні та соціальні аспекти розвитку АПК і раціонального землекористування. Значну увагу приділено формуванню ринку збуту сільськогосподарської продукції, змінам у спеціалізації сільськогосподарського виробництва. За умов суспільних трансформацій і впливу глобалізації напрацювання вчених-аграрників мають важливе наукове значення і слугують підґрунтям для дослідження розвитку сільського господарства з позицій впливу великого міста, зокрема столиці.

Значну роль у дослідженні цієї проблеми відіграють праці економіко-географів, зокрема М.М. Паламарчука, М.Д. Пістуна, Г.В. Балабанова, Р.А. Івануха, С.М. Малюка, В.П. Нагірної, Я.Б. Олійника, М.О. Барановського, Н.І. Мезенцевої, а також інших. Їхні роботи присвячені умовам розвитку АПК, його структурі та спеціалізації, територіальній організації виробництва тощо. Особливу увагу привертають дослідження приміських сільськогосподарських комплексів, спрямованих на продовольче забезпечення великого міста.

Однак зміни, що відбуваються у структурі сільського господарства, формах організації виробництва, маркетинговій діяльності, потребують подальших досліджень та аналізу цих процесів. Отже, дане дослідження залишається важливим та актуальним і досі.

Проблемою розвитку АПК, у тому числі навколо великих міст, активно займаються наукові установи, такі як Національна академія аграрних наук України, ННЦ "Інститут аграрної економіки", Інститут економіки та прогнозування НАН України, Інститут географії НАН України [21].

Мета цієї публікації – виявити передумови та чинники розвитку сільського господарства Київської області, дати аналіз структури і спеціалізації виробництва з урахуванням сучасних тенденцій у розвитку АПК, виявити його територіальні відмінності, обґрунтувати основні напрями удосконалення розвитку сільського господарства області у контексті впливу столиці – м. Київ.

Виклад основного матеріалу

Київська область традиційно посідає одне з провідних місць в Україні за розвитком сільського господарства. Площа сільськогосподарських угідь становить 59,3 % від загальної площі області, у тому числі рілля - 48,2%. Тут виробляють 6,5% валової продукції сільського господарства країни [13], зосереджено майже 20% матеріально-технічних засобів та 7% зайнятих у галузі працівників. Рівень інвестиційної привабливості аграрного сектора Київської області майже удвічі перевищує середній показник по Україні [17].

Столична область має істотні переваги розвитку сільського господарства – зручне економіко-географічне положення, сприятливі природно-кліматичні умови, розвинену виробничу і ринкову інфраструктуру, розгалужену мережу шляхів сполучення, можливість використання інвестицій та залучення до інноваційних проектів. Ці переваги створюють великі можливості для значного підвищення ефективності сільського господарства, впровадження інноваційно-інвестиційної моделі його розвитку [8]. У контексті впливу столичного міста на розвиток сільського господарства Київської області найбільше впливають економічний чинник, у т.ч. інвестиції, а також розвиток логістики, ґрунтово-кліматичні умови, наявність трудових ресурсів, їх кваліфікація.

Дія економічних чинників визначається через державну політику, яка виявляється у законах і програмах розвитку сільського господарства України, в т.ч. Київської області. Протягом 2012 р. на потреби АПК області, насамперед сільське господарство, з державного бюджету було виділено 296,4 млн грн фінансової підтримки за 10 програмами. Основні з них – «Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації робітничих кадрів агропромислового комплексу», «Бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва», «Розвиток садівництва в Київській області на період 2013-2017 роки», «Державна підтримка галузі тваринництва», «Розвиток молочного скотарства в Київській області на період до 2015 року» [13].

З метою подолання актуальних проблем реформування земельних відносин та охорони земель Головне управління Держкомзему в Київській області розробило Програму використання та охорони земель області на період 2012–2016 роки. В основному тут розглядаються питання щодо еко-

номічного стимулювання використання і охорони земель, збереження та підвищення родючості ґрунтів. Особливу увагу приділено законодавчому урегулюванню формування розмірів агрохолдингових компаній, які нині орендують необґрунтовано великі площі сільськогосподарських земель в області [15]. Агрохолдинги в основному спеціалізуються на виробництві високоприбуткових культур (соляник, ріпак, соя), які є ґрунтовиснажливими [5]. Про це свідчить структура посівних площ Київської області (табл.1).

Київська область входить у трійку лідерів (після Івано-Франківської і Львівської областей) за обсягами залучення іноземних інвестицій у сільське господарство. Високим рівнем інвестиційної привабливості характеризуються приміські райони – Бориспільський, Києво-Святошинський, Вишгородський. Насамперед це пов'язано із близькістю значного ринку збуту сільськогосподарської продукції – м. Київ. Починаючи з 2005 р. у зв'язку зі зростанням попиту на тваринницьку продукцію (м'ясо птиці, молоко, ковбасні вироби) значно збільшилися обсяги вітчизняних та іноземних інвестицій на розвиток тваринництва. У 2012 р. їх частка вже становила 50,5%, у той час як на рослинництво припадало лише 33,7% [17]. Державна інвестиційна підтримка складає всього 5% від загального обсягу інвестицій у АПК області [13]. Це низький показник порівняно з іншими областями.

Слід зазначити, що посилюється експорт сільськогосподарської продукції у інші області України. Також дедалі більше продукції завозиться з інших областей України та із-за кордону.

Важливою умовою для розвитку сільського господарства області є розвиток логістики. Її основа – транспортно-технологічні операції, що забезпечують постачання (заготівельну логістику), виробництво (внутрішньовиробничу логістику) та збут (розподільчу логістику) сільськогосподарської продукції [14]. У приміській зоні Києва зосереджено великі логістичні центри, в основному з іноземним капіталом. Міжнародна компанія «МЛП-Чайка» (Росія, Франція) створила один з найбільших в Україні логістичних центрів «А» класу площею 100 тис. кв. м. у с. Петропавлівська Борщагівка Києво-Святошинського району, у смт Велика Димерка Броварського району функціонують логістичний центр ТОВ «Рабен Естейт» (Нідерланди) та комплекс зі зберігання продуктів харчування компанії «Айс Термінал» [17]. Розвиток логістики навколо столичного міста відіграє важливу роль у забезпеченні контролю за якістю сільськогосподарської продукції та її прямих поставок від виробника до столичного споживача без значних транспортних витрат.

Природною основою розвитку сільського господарства області є сприятливі ґрунтово-кліматичні умови. Наявність великих масивів чорноземів у південних районах і дерново-підзолистих

ґрунтів у північних районах області, достатня водо-забезпеченість території, в основному сприятливий погодний режим створюють необхідні умови для високопродуктивного сільського господарства. Найсприятливіші агрокліматичні умови спостерігаються у південних районах – Кагарлицькому, Ставищенському, Володарському, Сквирському, Білоцерківському та Миронівському [10].

У складі сільськогосподарських угідь Київської області є особливо цінні продуктивні землі (54,8%) із середнім вмістом гумусу 3,1%. Тут можна вирощувати майже всі сільськогосподарські культури, характерні для лісостепової зони та Полісся [12]. Природні кормові угіддя області – сіножаті та пасовища – важливі джерела зеленого корму.

Проте для підвищення урожайності вирішальне значення має не тільки якість ґрунтів, а й відповідні меліоративні заходи та забезпечення обґрунтованої сівозміни.

Використання земельних ресурсів області обмежене через їх радіаційне забруднення. Внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС було вилучено із користування 204 тис. га території Київської області, у тому числі 126 тис. га лісових масивів [21]. Незважаючи на тривалий час після аварії, її вплив на ведення господарства на окремих територіях відчувається й досі. Найбільше постраждали Поліський та Іванківський райони.

Важливою передумовою розвитку сільського господарства Київської області є наявність трудових ресурсів, їх кваліфікація. Столиця справляє великий вплив на зайнятість населення сільської місцевості. Впродовж 2006 - 2012 рр. вона зменшилася у сільському господарстві майже у два рази. Основним місцем прикладання праці сільських жителів є господарства населення. В них зайнято майже 90% сільського населення, які виробляють всього 36% сільськогосподарської продукції [20].

Серед економічно активного населення сільська безробітна молодь у віці 16-35 років становить більшість. Основними причинами цього є скорочення кількості підприємств у сільській місцевості, які займаються виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції, сезонність робіт в аграрному секторі, низький рівень професійних якостей молодих спеціалістів, невідповідність кваліфікації сільських спеціалістів потребам аграрного комплексу, низька заробітна плата та заборгованість з її виплати. Все це є причиною зниження мотивації до сільськогосподарської праці.

Чисельність сільського населення, зокрема працездатного віку, крім природного скорочення, зменшується також за рахунок міграцій. Міграційна активність сільського населення Київської області досить висока, що пов'язано з близькістю столиці. Інтенсивна міграція до столичного міста відбувається у приміських районах – Бориспільському, Броварському, Вишгородському, Києво-Святошинському, Обухівському. Доволі активна

вона також і у периферійних районах, таких як Баришівський, Бородянський, Фастівський та Переяслав-Хмельницький [9].

На сільське господарство Київської області припадає 35 % ВВП. У його структурі характерним є стійке переважання рослинництва над тваринництвом. Це співвідношення становило у 2012 р. 62,4% до 37,6% відповідно.

Головними галузями **рослинництва** області є зернове господарство, виробництво цукрових буряків, соняшнику, картоплярство, овочівництво, вирощування плодово-ягідних культур [16].

Пріоритетним напрямом у рослинництві є *зернове господарство*. У структурі зернових культур провідне місце займають зерно і зернобобові культури (табл.1). Серед них домінують пшениця озима та яра, жито, кукурудза на зерно, гречка. На них припадає 54,7% посівів області. Впродовж 1995-2012 рр. їх виробництво збільшилось удвічі (табл.2). Така тенденція спостерігається і в Україні загалом, однак у Київській області вона є більш прискореною, ніж в інших регіонах, хоча природні умови в області для виробництва зерна є менш сприятливими, ніж у центральних лісостепових і степових областях. Це зумовлено передусім впливом столичного міста.

Тривалий час важливою технічною культурою були *цукрові буряки*. За їх валовим збором Київська область посідає п'яте місце серед інших регіонів України. Проте посіви цукрових буряків постійно скорочуються. У 2012 р. вони становили 2,5% від загальної посівної площі області (табл.1). Протягом 1995- 2012 рр. виробництво цієї культури зменшилося більше ніж у 2 рази (табл.2).

Виробництво цукрових буряків зосереджено переважно у південних районах області, де найродючіші ґрунти. Основними виробниками фабричних цукрових буряків є сільськогосподарські підприємства Білоцерківського, Васильківського, Володарського, Кагарлицького та Сквирського районів. На них припадає близько 90% валового збору цієї культури [20]. Для більшості підприємств виробництво цієї культури стало нерентабельним через зменшення врожайності і цукристості цукрових буряків, морально застаріле устаткування, високу собівартість готової продукції й низькі ціни на ринку, обмеженість знань маркетингу тощо. Значна кількість цукрових заводів зменшила свої виробничі потужності, а деякі з них взагалі збанкрутували [6]. Однак попит на цукор-пісок залишається високим, насамперед у столиці.

Важливою галуззю сільського господарства області є *виробництво соняшнику* – основної олійної культури України. Соняшник – малозатратна і високоприбуткова культура, тому його посіви зростають: у 2012 р. становили 7,6% від загальної посівної площі, порівняно з 2005 р. збільшились більше ніж у 2 рази. Виробництво соняшнику у

Таблиця 1. Структура посівних площ Київської області, 2000 -2012 рр.

Посівні площі основних с.-г. культур	2000 р.		2005 р.		2010 р.		2012 р.		2012 р. у % до 2000 р.
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	
Київська область									
Усі посівні площі	1217,4	100,0	1156,9	100,0	1111,2	100,0	1153,5	100,0	94,8
зернових культур	587,3	48,2	679,3	58,7	619,8	55,8	630,4	54,7	107,3
пшениці	284,3	23,4	296,1	25,6	242,5	21,8	199,8	17,3	70,3
жита	32,8	2,7	38,0	3,3	15,9	1,4	16,2	1,4	49,4
ячменю	111,2	9,1	151,2	13,1	125,7	11,3	99,3	8,6	89,3
вівса	28,0	2,3	24,7	2,1	11,2	1,0	10,1	0,9	36,1
кукурудзи на зерно	26,2	2,2	90,1	7,8	185,9	16,7	276,2	23,9	1054,2
проса	15,1	1,2	5,1	0,4	1,9	0,2	2,7	0,2	17,9
гречки	57,7	4,7	41,7	3,6	14,8	1,3	19,3	1,7	33,4
зернобобових	30,7	2,5	32,0	2,8	21,2	1,9	5,0	0,4	16,3
технічних культур	96,9	8,0	131,5	11,4	246,2	22,2	289,1	25,1	298,3
цукрових буряків	61,2	5,0	56,3	4,9	41,0	3,7	28,3	2,5	46,2
соняшнику	22,4	1,8	35,9	3,1	66,7	6,0	87,9	7,6	392,4
ріпаку	7,4	0,6	13,5	1,2	16,7	1,5	33,4	2,9	451,4
сої	2,0	0,2	22,4	1,9	117,4	10,6	138,2	12,0	6910,0
картоплі та овоче-баштанних культур	125,4	10,3	117,2	10,1	119,9	10,8	125,7	10,9	100,2
картоплі	99,0	8,1	94,7	8,2	94,0	8,5	97,9	8,5	98,9
овочів	25,9	2,1	22,1	1,9	22,9	2,1	25,3	2,2	97,7
кормових культур	407,8	33,5	228,9	19,8	125,3	11,3	108,3	9,4	26,6

Джерело: [18]

Таблиця 2. Виробництво основних сільськогосподарських культур у Київській області, тис.т, 1995-2012 рр.

Вид культури	1995	2000	2005	2010	2011	2012
Зернові	1544,1	1430,5	2283,8	2003,0	2785,5	3190
Цукрові буряки	2551,7	1168,7	1562,4	1034,2	1419,6	1120,6
Соняшник	7,8	25,3	47,3	121,7	167,2	210
Картопля	1236,3	1350,8	1121,3	1496,3	1825,7	1741,1
Овочі	380,9	295,2	401,6	454,9	521	568,3
Плоди та ягоди	53,1	22,4	25,5	52	53,5	56,6

Джерела: [16], [18]

2012 р. відповідно до 1995 р. зросло у 25 разів (табл.2). У Київській області урожайність соняшнику становить 24,4 ц/га. Вона є вищою за середній в Україні показник (16,5 ц/га) [20].

Виробництво соняшнику зосереджено переважно у Переяслав-Хмельницькому, Яготинському та Сквирському районах. Підприємства з перероблення олійної сировини розміщені в основному у столиці – м. Київ. Найбільший з них ДП «Сантрейд» – виробник рафінованої олії ТМ «Олейна». У Києві функціонує філія міжнародної агропромислової

компанії «Кернел Груп», яка використовує місцеву та довізну олійну сировину [1]. Соняшник і олія – дуже прибуткова продукція, вона є конкурентоспроможною на внутрішньому і зовнішніх ринках. Проте це надто ґрунтовиснажлива культура, її вирощування не відповідає ґрунтово-кліматичним умовам регіону. Тому зростання виробництва соняшнику в Київській області має бути обмежено, оскільки ігнорується екологічно безпечне землекористування [21].

Традиційною галуззю сільського господарства

Київської області, що орієнтується на масового споживача продукції, є *картоплярство*. Київська область має сприятливі ґрунтово-кліматичні умови для вирощування картоплі. У 2012 р. посівна площа картоплі становила 8,5% від загальної посівної площі області (табл.1). Урожайність картоплі дорівнює 177,9 ц/га, що перевищує середній по Україні показник (161 ц/га площі) [16]. Як видно з табл.2, виробництво картоплі в основному залишається на одному і тому ж рівні з незначними коливаннями, хоча попит міського населення на картоплю і продукцію з неї залишається незмінним.

Основну масу картоплі вирощують у господарствах населення (97 % від загального обсягу виробництва). Найбільшими виробниками картоплі є Бориспільський, Броварський, Васильківський, Переяслав-Хмельницький та Тетіївський райони [18]. Переробні підприємства в основному зосереджені у приміських сільських районах. Найбільшим є ТОВ «Чіпси Люкс», розташоване в селі Старі Петрівці Вишгородського району, воно працює на місцевій та довізній сировині [4].

У структурі сільського господарства області важливу роль відведено *овочівництву*, хоча овочеві культури у структурі посівів займають незначну частку (табл.1). Впродовж 2000 - 2012 рр. виробництво овочів збільшилось майже у 2 рази, тенденція їх зростання продовжується (табл. 2). Серед овочевих культур переважають столові буряки, морква, огірки та зелень, капуста, цибуля та інші. Загалом у валовому зборі овочевих культур Київська область посідає п'яте місце серед інших областей України. Основними районами вирощування овочевих культур є приміські – Києво-Святошинський, Броварський, Бориспільський та Васильківський [18], що пов'язано із наявністю масового споживача цієї продукції у м. Київ. Цьому сприяє транспортна доступність до ринків збуту й об'єктів переробної промисловості, які розміщуються у столиці.

Виробництво овочів здійснюється як на сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення. Однак основну масу овочів вирощує населення (близько 93%). Їх частка у загальному обсязі пропозиції на ринку зростає. Виробництво овочів є трудомістким, ґрунтується переважно на ручній праці, тому собівартість цієї продукції у господарствах населення майже у 2 рази вища, ніж у сільськогосподарських підприємствах [17].

Особливим видом господарської діяльності, що сформувався переважно у приміській зоні Києва, є теплично-парникове господарство. Тут створено овочеві фабрики й тепличні комбінати. Найбільше тепличне господарство знаходиться у Броварському районі (комбінат «Тепличний», площа 48 га, с. Калинівка) В асортименті його продукції переважають огірки, помідори, салат, редиска [4].

Велике значення для задоволення потреб населення столиці має *вирощування плодово-ягідних*

культур. Хоча попит на них є великим, площа плодово-ягідних насаджень протягом 1995 – 2012 рр. скоротилася більше ніж у 3 рази. Нині вона становить 10,7 тис.га, що менше 1% загальної посівної площі області (табл.1). Однак виробництво плодів та ягід залишається майже на одному рівні завдяки підвищенню їх урожайності. За 1995-2012 рр. урожайність цих культур зросла у 5 разів і становила 77,1 ц/га, в Україні загалом – 62,5 ц/га [18].

Основними виробниками плодів та ягід є господарства населення, на які припадає 83,7% їх загального обсягу. У Києво-Святошинському районі (с. Новосілки) функціонує Інститут садівництва НААН. Тут використовують сучасні технології та інновації, що надає можливість вирощувати широкий асортимент плодово-ягідних культур, зокрема створено близько 300 нових сортів. Їх постачають у сільськогосподарські спеціалізовані підприємства, а також реалізують населенню для дачних і садовгородніх ділянок [4]. У Київській області і у Києві розміщені великі плодоовочеві склади, зокрема у Києво-Святошинському, Вишгородському, Бориспільському та Броварському районах [17].

Роль *кормових культур* в області поступово втрачається. Основними кормовими культурами є багаторічні та однорічні трави, які займають близько 50% всієї площі кормових культур, кукурудза на силос, кормові коренеплоди (кормовий буряк, бруква тощо). Посівна площа під кормові культури в області за 2000-2012 рр. зменшилась майже у 4 рази (табл.1). Це пов'язано з тим, що сільськогосподарські підприємства за кризових умов вирощують ті культури, на які є попит на ринку і які можна вигідніше та швидше реалізувати.

Однією із пріоритетних галузей АПК є *тваринництво*. Проте з 1995 р. його роль у сільському господарстві області значно послабилась.

У 2012 р. частка виробництва продукції тваринництва становила 37,6%, а в 1990 р. вона дорівнювала 51,1% [3]. Впродовж 1991 – 2012 рр. тваринництво Київської області переорієнтувало своє виробництво з м'ясного скотарства на птахівництво (табл. 3). Область має значну селекційну базу і достатній досвід інтенсивного ведення тваринництва.

Головною галуззю тваринництва Київської області тривалий час було *скотарство молочно-м'ясного напрямку*, хоча воно найбільше зазнало істотних змін. Протягом 1991-2012 рр. поголів'я скоротилося у 8,8 разів (в Україні загалом – у 5,3 рази), у тому числі корів – у 6 разів. Через значний спад поголів'я виробництво молока за цей період зменшилося у 3,3 рази, кількість сільськогосподарських підприємств – майже у 12 разів [19]. Нині на підприємствах зосереджено 56,6% великої рогатої худоби, а у господарствах населення – 37,2% поголів'я, що є найнижчим показником по Україні [3]. Спад у тваринництві пов'язаний, насамперед, з

Таблиця 3. Виробництво основних видів продукції тваринництва у Київській області у господарствах усіх категорій, тис.т, 1991-2012 рр.

Вид продукції	1991	1995	2000	2005	2010	2011	2012
М'ясо (у забійній вазі)	265,4	170,7	116,2	164,8	192,7	211,2	227,6
Яловичина і телятина	130,2	85,8	41,8	30,5	15,3	13,4	13,1
Свинина	83	60,9	49,5	39,5	44,1	53	58
М'ясо птиці	49,9	22,1	23,3	93,2	131,5	142,6	154,4
Молоко	1592,2	1009,8	679,5	692,8	451,1	438,9	476,3

Джерело: [19]

низьким рівнем технологічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, зменшенням кормовиробництва, низькими закупівельними цінами на м'ясо і молоко, зниженням мотивації праці у тваринництві [21].

Як видно з табл. 3, обсяги виробництва м'яса у 2012 р. залишаються майже на рівні 1990 р, а в кризовий період спостерігався значний спад. Разом з цим, у 10 разів скоротилося виробництво яловичини й телятини, хоча за продуктивністю худоби область посідає провідне місце в Україні. Це не задовольняє потреби населення столичного регіону, включаючи Київ, де попит на м'ясо-молочну продукцію зростає.

Останнім часом спостерігається збільшення обсягів виробництва молока, що може свідчити про незначне поживлення галузі. Переважну частину молока виробляють у господарствах населення (55,7%). Найбільшими виробниками молока є приміські райони або ті, в яких є молокопереробні підприємства (Білоцерківський, Згурівський, Тетіївський, Києво-Святошинський, Обухівський, Яготинський) [4]. Значна частина продукції орієнтована на столичного споживача. Наявність потужного ринку споживання харчових продуктів стимулює збільшення виробництва м'ясої та молочної продукції. У зв'язку з цим особливого значення набуває підвищення ефективності державної підтримки розвитку скотарства, у т.ч. шляхом залучення інвестицій у молочне скотарство. Нещодавно у Яготинському та Згурівському районах було споруджено великі тваринницькі комплекси, сучасні молочні ферми. Також нові ферми з високопродуктивними породами корів з'явилися в Іванківському районі [17].

Більш розвиненою галуззю є *свинарство*. За чисельністю поголів'я ця галузь посідає перше місце у тваринництві. Виробництво свинини з кожним роком зростає, воно є дешевшою альтернативою продукції птахівництва і менш ризиковою, ніж продукція скотарства. Переважна частина поголів'я свиней зосереджена у сільськогосподарських підприємствах (62,7%), у господарствах населення утримується 35,8% поголів'я. Найбільші комплек-

си з виробництва свинини розміщуються у Згурівському та Баришівському – «Нива Переяславщини» (30 тис. голів), Білоцерківському – ТОВ «Селекційний центр свинарства» (1,2 тис. основних свиноматок) й Фастівському – ТОВ «СП Фастівське» (2,5 тис. свиноматок) районах [4, 17].

При доволі високій ефективності свинарства в області, порівняно з іншими регіонами України, рівень його розвитку не досягає європейських стандартів через застарілі технології, недостатньо розвинену інфраструктуру, знижену мотивацію до виробництва цієї продукції у сільському господарстві.

Розвиненішою галуззю тваринництва є *птахівництво*, воно найбільш рентабельне і мало затратне. Ця галузь зосереджена переважно на великих птахофабриках, зокрема у приміській зоні столиці. На ринку м'яса продукція птахівництва становить 75%, тоді як частка свинини та яловичини коливається в межах 20% і 5% відповідно. За поголів'ям птиці (19 млн 977 тис голів) Київська область посідає друге місце в Україні [19]. Незважаючи на значний спад поголів'я птиці під час економічної кризи, впродовж 2001 – 2012 рр. виробництво м'яса птиці зросло у 6,6 разів (табл. 3).

Основну продукцію птахівництва виробляють на підприємствах (89,2%), у т.ч. великих птахофабриках (м'ясо птиці і яйця). Найбільша їх концентрація (32 підприємства) у приміських районах Києва. Важливим виробником м'яса птиці і яєць є ТОВ «Комплекс Агромарс» у Вишгородському районі. На нього припадає 86,3% промислового виробництва птиці області [4]. Київська область стабільно посідає перше місце в Україні з валового виробництва яєць. Нині їх частка становить 17,9% від загального показника країни. Значну частину яєць експортують в інші регіони України [12].

Однією з передумов високого рівня розвитку птахівництва є зростання комбікормової галузі. Основні виробники комбікормів в області – ПАТ «Миронівський завод» та Бориспільська філія ТОВ «Комплекс Агромарс». Велику роль у розвитку птахівництва відіграють інвестиції. Завдяки ним було відновлено роботу майже всіх підприємств і збільшено виробництво продукції галузі в 2-3

рази за рахунок технічного переоснащення, застосування нових технологій годівлі й утримання птиці, запровадження ефективного менеджменту [17].

Висновки

Сільське господарство Київської області займає домінуючі позиції в Україні. Це відбувається не стільки за рахунок сприятливих ґрунтово-кліматичних умов, скільки завдяки впливу столичного міста і, відповідно, величезному попиту міського населення на продовольчу продукцію. Стимулюючий вплив на розвиток галузі справляють також інвестиції, можливості реалізувати інноваційні проекти, спрямовані на виробництво сільськогосподарської продукції, наявність науково-дослідних інститутів тощо.

Впродовж останніх років у розвитку аграрної сфери області відбулися значні зміни, зумовлені появою нових виробничих структур – великих агрохолдингів, зацікавлених у виробництві високоприбуткових культур, ігноруючи при цьому питання екостану земельних ресурсів [5]. У посівній площі стали переважати надто ґрунтовиснажливі культури – кукурудза, соняшник, соя, ріпак. Істотно зменшилися посіви кормових культур, зернобобових, круп'яних, зокрема гречки, також значно скоротилося поголів'я худоби.

Орієнтація виробників сільськогосподарської продукції на високі прибутки за рахунок збільшення виробництва ґрунтовиснажливих, зокрема технічних культур, спричинює деградацію ґрунтів, зниження продуктивності сільськогосподарських угідь.

Виробництво продукції тваринництва впродовж 2010 – 2012 рр., особливо яєць і м'яса птиці, свинини, збільшилося завдяки великому попиту міського населення на цю продукцію.

Загалом Київська область поступово втрачає колишні позиції приміського сільського господарства, дедалі більше продукції завозять з інших областей України та із-за кордону.

Проаналізувавши сільське господарство Київської області з позицій впливу столичного міста, можна визначити основні напрями його розвитку з урахуванням трансформацій в аграрній сфері.

Література

1. Андрієнко О. Андрієнко А., Семеняка І. Не такий страшний соняшник, як його малюють // Аграрний журнал «Агробізнес сьогодні». – Вип. №11(210) - К., 2011. – С. 34-51
2. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства // Економіка АПК. - 2012. - №1. – С. 3-15.
3. Головне управління статистики Київської області. [Електронний ресурс] <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=477&lang=1>
4. Генеральний план розвитку м. Києва та приміської зони / Комунальна організація «Інститут генерального плану м. Києва. – К., 2011. Режим доступу: http://kga.gov.ua/files/doc/genplan/osnovni_pologennya_gen_planu_19_09_11.pdf
5. Дем'яненко С.І. Агрохолдинги в Україні: добре чи погано? / Німецько-Український Аграрний Діалог // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – К., 2008. – 20 с.
6. Економічні результати сільськогосподарського виробництва у 2010 році // Державний комітет статистики України – Експрес-випуск. – К., 2011.

- Сільське господарство Київської області має розвиватися на основі раціонального використання земельних ресурсів і екобезпечного землегосподарювання з урахуванням потреб столичного міста у продовольстві та кон'юнктури вітчизняного і світових ринків.

- Ефективнішими галузями спеціалізації сільського господарства області з економічних і екологічних позицій можуть бути зернове господарство (вирощування пшениці, жита, круп'яних культур), виробництво цукрових буряків, картоплі, овочів, плодово-ягідних і кормових культур, а також молочно-м'ясне скотарство, птахівництво і свилярство [12].

- Враховуючи екоситуацію і незадовільний стан земельних ресурсів, слід істотно зменшити в посівах частку соняшнику, кукурудзи, сої та ріпаку, а також підвищити роль природних кормових угідь і багаторічних насаджень.

- Підвищення ефективності розвитку типово приміських галузей сільського господарства – овочівництва, ягідництва, картоплярства, молочно-м'ясного скотарства, птахівництва – має відбуватися за рахунок інтенсифікації виробництва на інноваційно-інвестиційній основі.

- Виробництво цукрових буряків доцільно зосередити у районах з відповідними природними умовами, а підвищення рівня галузі – на основі запровадження сучасних технологій, механізмів економічного стимулювання виробництва та переробки цукробурякової продукції.

- Оптимальним напрямом розвитку тваринництва навколо столичного міста має бути збільшення продуктивності худоби та птиці, підвищення якості продукції, інтенсифікація виробництва.

- Важливим є формування сучасної інфраструктури аграрного ринку, розвиток логістики, створення ефективних форм організації виробництва, сприяння розвитку малого підприємництва [11].

- Неодмінною складовою подальшого розвитку сільськогосподарського виробництва області мають бути: створення нових робочих місць, підвищення рівня зайнятості населення у сільській місцевості.

- Усі напрями розвитку сільського господарства Київської області у контексті впливу столичного міста мають здійснюватися з максимальним урахуванням екологічного чинника.

7. Єранкін О.О. Формування агропромислових формувань в Україні: глобалізаційний і маркетинговий аспект // Вчені записки. - №10. - КНЕУ, 2008. - С.18-24.
8. Інвестиційний паспорт Київської області на 2013 р. [Електронний ресурс]: http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/kiyivska_oblast_dlya_saytu_1.pdf
9. Козловська Н.А. Вплив столиці на розвиток сільської місцевості Київської області / Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. [зб.наукових праць]. - К.: Видавництво НПУ ім. Драгоманова, 2014. - Вип.19 (31) - С. 192-202.
10. Комплексний атлас Київської області / О.В. Онищак, О.Ю. Король, О.В. Радченко та ін. - К.: ДНВП «Картографія», 2009. - 80 с.
11. Нагірна В.П. Київський регіон в аграрному секторі України // Укр.геогр.жур., 2006. - № 5. - С.30 - 37.
12. Нагірна В.П. Агропромисловий комплекс Київської області: особливості розвитку і питання природокористування // Київський географічний щорічник.- К.: УГТ, Київ. відділ. - Вип. 7. - 2007. - С.158-174.
13. Офіційний сайт Київської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]: http://koda.gov.ua/_1422525984
14. Пашинська Н. М. Транспортна інфраструктура АПК у зоні впливу великого міста / Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України : матеріали III Всеукр. наук-практ. конф. (Київ, 20-21 квітня 2004 р.). - К. : ВГЛ „Обрії”, 2004. - С. 197-198.
15. Програма використання та охорони земель у Київській області на період 2012–2016 роки / Головне управління Держземагенства у Київській області [Електронний ресурс]: <http://www.kievoblzem.org/>
16. Сільське господарство України: стат.зб.2012. - К.: Держ.служба статистики України, 2012 - 401 с.
17. Стан і перспективи інвестиційного забезпечення розвитку аграрної сфери Київської області. - К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. - 94 с.
18. Статистичний збірник «Рослинництво України». - К.: Держкомстат, 2012. - 180 с
19. Статистичний збірник «Тваринництво України». - К.: Держкомстат, 2012. - 212 с.
20. Статистичний щорічник Київської області за 2012 рік / за ред. С.І. Коханчук. - К.: Державна служба статистики ГУС у Київській області, 2013 - 561 с.
21. Департамент агропромислового розвитку Київської області [Електронний ресурс]: <http://www.guapr-kyiv.com.ua/index.php/2013>

References

1. Andrienko O. Andrienko A. Semenyaka I. (2011). Not so bad sunflowers as it seems. *Agricultural Journal «Agribusiness today»*. Vol. 11 (210), pp. 34-51 (Ukrainian).
2. Andriychuk V.G. (2012). Agricultural entities of a new type in the context of domestic agriculture development strategy. *Economics of agriculture*, No. 1, pp. 3-15 (Ukrainian).
3. Kyiv region Department of Statistics. <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=477&lang=1>
4. *Kyiv city and its suburbs development Master Plan* (2011). Utilities organization «Institute of Kyiv General Plan.» Kyiv, http://kga.gov.ua/files/doc/genplan/osnovni_pologennya_gen_planu_19_09_11.pdf
5. Dem'yanenko S.I. (2008). Agro holdings in Ukraine: good or bad? *German-Ukrainian Agrarian Dialogue*. Institute for economic research and political consulting (Ukrainian).
6. *The economic performance of agricultural production in 2010* (2011). Ukraine State Statistics Committee. Express issue. Kyiv (Ukrainian).
7. Yerankin O.O. (2008) Formation of agro-industrial units in Ukraine: globalization and marketing aspects. The research notes KNEU. No. 10, pp.18-24 (Ukrainian).
8. *Investment passport Kyiv region for 2013*. [Http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/kiyivska_oblast_dlya_saytu_1.pdf](http://www.ukrproject.gov.ua/sites/default/files/upload/kiyivska_oblast_dlya_saytu_1.pdf)
9. Kozlovskaya N. A. (2014). The impact of the capital on rural development in Kiev region. *Scientific journal NPU after M.P. Dragomanov. Series 4. Geography and the present*. Kyiv: Publishing NPU after Dragomanov. Iss.19 (31), pp. 192-202 (Ukrainian).
10. Comprehensive Atlas of the Kiev region. O.V. Onyschak, O. Y. Korol, O.V. Radchenko et al. (2009). Kyiv: DNVP «Cartography» (Ukrainian).
11. *Nagirna V.P. (2006)*. Kyiv region in the agricultural sector of Ukraine. *Ukrainian Geographical Journal*, but 5 n. 30 - 37 (Ukrainian).
12. *Nagirna V.P. (2007)*. Kiev region agricultural complex: development features and environmental management issues. *Kyiv geographical yearbook*. Kyiv, UGT, Kiev branch, Vol. 7, pp.158-174 (Ukrainian).
13. Official site of Kyiv Regional State Administration: http://koda.gov.ua/_1422525984 (Ukrainian)
14. Pashinska N.M. (2004). Transport infrastructure of the agricultural industry within the big city impact zone. *Socio-geographical issues of the Ukraine productive forces development*. Materials of the III All-Ukrainian scientific and practical conference, (Kyiv, 20 April 21, 2004). Kyiv: VGL «Obrii», pp. 197-198 (Ukrainian).
15. *The program of land use and protection in Kyiv region for the period 2012-2016*. Department of the State land Management agency in the Kiev region: <http://www.kievoblzem.org/>
16. Ukraine agriculture: Statistical Yearbook (2012). Kyiv: Ukraine State Statistics Service (Ukrainian).
17. *The state and prospects of the agricultural development investments and financing in Kiev region*. Kyiv NNC «IAE» (Ukrainian).
18. *Statistical Yearbook "Ukraine crop plants"* (2012). Kyiv: State Statistics Committee (Ukrainian).
19. *Statistical Yearbook "Ukraine livestock"* (2012). Kyiv: State Statistics Committee (Ukrainian).
20. *Statistical Yearbook of Kyiv region for 2012*. Editor S.I. Kohanchuk (2013). Kyiv: State Statistics Service of GUS in Kyiv Region (Ukrainian).
21. Department of Kyiv region Agricultural Development <http://www.guapr-kyiv.com.ua/index.php/2013>